

IZLOŽBA “PUSTINJA BLACA – KULTURNI KRAJOLIK”

MAGDALENA GETALDIĆ □ Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

sl.1. Postav izložbe u Gliptoteci HAZU 2017.

U sklopu Dana europske baštine u Hrvatskoj u Gliptoteci HAZU-a održana je 2017. izložba pod nazivom *Pustinja Blaca – kulturni krajolik*. Bila je to ujedno i središnja izložba kojom je svečano otvoren program unutar kojega su se okupile baštinske institucije prateći zajedničku temu većine zemalja Vijeća Europe *Baština i priroda: krajolik mogućnosti*. Temom se nastojala naglasiti potreba istraživanja raznolikosti i kulturnih vrijednosti radi očuvanja prirode, baštine i krajolika za buduće naraštaje. Upravo se ta izložba temom dobro uklopila jer je njome predstavljen eksperimentalni projekt uređenja kultiviranog krajolika doline Blaca, koji je spoj čuvanja tradicionalne ekološke ravnoteže u prostoru između kultiviranoga i divljega izvornog otočkog pejzaža. Također je riječ o primjeru kako se jedan svećenički eremitorij brigom njegovih upravitelja uspio sačuvati tijekom 19. st. do danas, uz opsežne konzervatorsko-restauratorske radove i aktivnosti koje su obuhvatile integralnu zaštitu što se provodi u sklopu šire definiranog programa Ekomuzeja *Pustinja Blaca*.

Nastojeći posjetiteljima približiti fenomen Pustinja Blaca, autori izložbe dr. sc. Radoslav Bužančić, dr. sc. Vanja Kovačić¹ i Jasna Damjanović² na sustavan su kronološki i problemski način fotografijama velikog formata te ilustriranim opisima, ali i originalnim predmetima prikazali to iznimno vrijedno kulturno dobro koje je apsolutna točka u prostoru, nekad središte cjelovitoga i zaokruženog ekosustava.

0 Pustinji Blaca

Samostani na otoku Braču koje su sagradili glagoljaški pustinjaci iz Poljica poseban su fenomen. Ima ih nekoliko: Blaca, Dračeva luka, Dutić, Dubravčić, Stipančić i Zmajeva pećina, a nalaze se na strmoj južnoj obali otoka Brača. Danas je samo Pustinja Blaca primjer očuvanog kompleksa, dok su ostali u ruševnome i zapuštenom stanju.

Pustinjaci su u 16. st. naselili prirodne pećine kanjona Blaca, a u spilji Ljubitovica 1552. godine nastaje prva jezgra pustinjačkog samostana uz skromnu nadarbinu zemlje od koje su svećenici živjeli. Kasnije su dobili dozvolu bračkog kneza za gradnju samostana i crkve. Živjelo se prema pisanom pravilniku Pustinja Blaca jer su sva dobra samostana bila zajednička. S vremenom su zajednice svećenika mogle kupovati i nasljeđivati zemlju kao privatni posjednici te je pustinjački samostan prerastao u veleposjed koji postaje nasljedan. Gospodarski napredak zaustavili su veliki požar 1724. i povodanj s tučom 1896., koji su opustošili i uništili velik dio imanja. Obnovu samostana omogućio je i osnutak brodarskog društva s bolskim kapetanima iz obitelji Nikolorić. Pustinja Blaca bio je veleposjed, a današnji izgled zahvaljuje svećenicima iz poljičke obitelji Miličević, koji su njome upravljali od 1862. do 1963. godine.

¹ Konzervatorski odjel u Splitu, Ministarstvo kulture RH.

² Ravnateljica Centra za kulturu Brač.

sl.2. Božićne jasllice

sl. 3. Pramčana figura blatačkog jedrenjaka

Blaca su izniman kulturni spomenik, a usto i središte cjelovitoga i zaokruženog ekosustava kojemu pripadaju obrađena samostanska polja i imanja, pastirski zaselci s pašnjacima podno Vidove gore. Cjelokupno gospodarstvo Pustinja Blaca spoj je tradicionalnoga i suvremenog načina proizvodnje poljoprivrednih kultura. Blaca su imala potpuno uređenu cijelu infrastrukturu; tu se eksperimentiralo s novim metodama uzgoja poljoprivrednih kultura, s dobivanjem prirodnih pesticida, s uvođenjem novih tehnologija te se pokusno eksploatirala borova smola za dobivanje terpenina. Uz stočarstvo, maslinarstvo i vinogradarstvo, važna je bila i proizvodnja meda, a kultiviranjem južnih padina otoka nastao je jedan od najvećih maslinika na Sredozemlju. U 20. st. tu se proizvodilo oko deset vagona vina autohtonih sorti. Kompleks Pustinja Blaca balans je divljega i obrađenog krajolika u kojemu je sačuvana izvorna ljepota netaknute prirode.

O arhitekturi

Arhitektonski kompleks Pustinja Blaca nastaje priljubljen uz samu spilju u podnožju goleme stijene, gdje su svećenici glagoljaši ogradili prvi prostor za boravak ljudi i podigli zaklon za stoku te spremište za hranu i vodu. Od 1570. nastaju prve građevine samostanskog sklopa. Prva renesansna crkva posvećena Gospi Uznesenja završena je 1614., a nakon velikog požara u 18. st. u potpunosti se obnavlja. Uz nju su prvotno bile sagrađene kuće za boravak redovnika, gospodarska skladišta i konobe s trijemovima i krušnim pećima. Dragocjene su bile i cisterne za vodu.³ Sklop zgrada rastao je tijekom 18. i 19. st., kada su završeni crkva i samostan te sagrađene stambene i gospodarske zgrade.

U velikoj obnovi u 19. st., nakon povodnja koji je napravio neopisive štete na zgradama, don Nikola Miličević stariji proveo je opsežne radove radi obnove Pustinja. Sanirao je objekte i dobra, organizirao gradnju pristupnih putova, regulirao vode, obnovio konobe i pustinjačke kuće. Tada je Pustinja opasana visokim zidom od klesanog kamena, a izgrađene su i kamene trokatnice te Nova i Težačka kuća. Pustinja Blaca postala je spoj srednjoeuropskoga građanskog stanovanja i tradicionalnih životnih navika ruralnih sredina Poljica i Brača. Blaca su imala salone s glasovinom i knjižnicom, radne sobe, glazbene instrumente, komine, krušne peći i spremišta tipična za velika seoska gospodarska imanja Dalmacije 19. st.

Don Niko je 1905. izgradio i moderni pčelinjak, jedinstven u Dalmaciji tog vremena⁴, te staklenik s agrumima. Godine 1912. organizirao je nastavu za djecu iz obližnjih zaselaka.⁵ Raznovrsnim knjigama obogatio je knjižnicu koja danas ima više od deset tisuća svezaka, a usto je osnovao i malu tiskaru za koju je tiskarski stroj nabavio iz Milana.

Posljednji upravitelj u Blacima bio je don Nikola Miličević mlađi (1923. – 1963.), nećak Nikole Miličevića starijega, na čiji je poziv došao u Blaca još kao dječak. Nakon završene bogoslovije studira astronomiju u Beču.⁶ Osnovao je i

³ One su ograničavale veličinu samostanu na broj pustinjača koji može preživjeti sušne ljetne mjeseci. U: Radoslav Bužančić, *Pustinja Blaca-kulturni krajolik. Klesarstvo i graditeljstvo*, Pučišća, 2015., br. 1-2, str. 8.

⁴ Iz pčelinjaka se godišnje prikupljalo i do 15 kvintala meda.

⁵ U početku je školu polazilo samo petero učenika, a uoči Drugoga svjetskog rata škola je imala pedesetak polaznika.

⁶ U Beču ga je primio prof. dr. Edmund Weiss, dugogodišnji upravitelj Sveučilišne zvezdarnice, a nakon njegove smrti don Niko je dobio njegovu astronomsku biblioteku i prenio je u Pustinja Blaca.

sl.4. Postav izložbe 'Pustinja Blaca – kulturni krajolik' u Gliptoteci HAZU, 2017.

vlastitu zvjezdarnicu, opservatorij u kojemu je ugostio brojne ugledne astronome s austrijskih i njemačkih sveučilišta. Objavio je i prvi astronomski časopis u Hrvatskoj. Don Niko je 1926. otkupio veliki teleskop⁷, tada najveći u Hrvatskoj, a dopremljen je na dvjema mazgama strmim putovima koji vode do Blaca. Za njegove zasluge u astronomiji iskazana mu je čast time što je jedan asteroid, otkriven 1999. u zvjezdarnici Višnjana, nazvan njegovim imenom (10241 Miličević).

O izložbi

Ovo je samo kratki pregled posebnosti i fenomena što ih čuva Pustinja Blaca, a koje nam predstavljaju autori izložbe. Te su osobitosti vrlo koncizno opisane u popratnom katalogu, koji je čitak i pregledan, primjeren svakom posjetitelju, a napisan je kao rezultat dugogodišnjega iscrpnog znanstvenoistraživačkog rada te neumorne energije uložene u očuvanje baštine Pustinje Blaca.

U izložbu nas uvode crno-bijele fotografije s kraja 19. st. snimljene objektivom snimatelja istančanog oka⁸, nakon čega uranjamo u doba u kojemu su Blaca mjesto osame, kontemplacije i molitve, ali i predanog rada. To je vrijeme kada se gospodarstvo Pustinje Blaca razvija i širi te prerasta u veleposjed koji je svojom visokom razinom uređenog sustava i dobrom organizacijom gospodarstva pobuđivao zanimanje i divljenje.

Fotografije otkrivaju kutove koji bi nam možda ostali neotkriveni, ostavljaju nas zadivljenima pred tom velebnom arhitekturom koja se stopila sa surovim liticama i strmim obroncima podno stijene Grad s južne strane otoka Brača i kao da izranja iz njih.

Posjetitelj je objektiva i zanimljivim kadriranjima prepušten senzibilitetu umjetničkog opažanja fotografa te iznimne prirode i kulturnog spomenika. Fotoaparatom je zabilježena svaka mijena vezana za doba dana i suživot s tom specifičnom baštinom, za trenutak kada čuvari napajaju konje na uskom putu do Nerežišća ili za sumaglicu koja stvara mistiku mjesta. Uhvaćen je trenutak proboja sunčanih zraka kroz krošnje drveća na putu do Pustinje Blaca, procesije Gospi Blatačkoj. Izložene su snimke stada koza koje skakuću po stjenovitim predjelima te uhvaćen trenutak kada je vjetar zaljuljao zavjese u salonu s glasovirom. Te umjetničke fotografije koje čine prvu cjelinu izložbe vizualni su kompendij onoga što Pustinja Blaca jest, kako je nastajala te kako su svoje tragove na njezinoj epidermi ostavili brojni zaslužni pojedinci tijekom povijest.

Izloženi artefakti čuvaju priče koje možda i ne mogu biti ispričane jer su samo oni njihovi nijemi svjedoci. No izvučeni iz svoga originalnog konteksta i stavljeni u kontekst muzejskog prostora, njima je vrlo vješto ispričana vizualna priča Pustinje, a svojim nam se postojanjem obraćaju još moćnijim jezikom, prenose nam poruku o svestranosti tih eremitskih zajednica na čijim su se leđima i neumornom trudu očuvala sjećanja i baština fenomena jednog mjesta.

⁷ Kupio ga je od tadašnjeg pionira hrvatske astronomije Spiridona Gopčevića.

⁸ Fotografi su Živko Bačić, Radoslav Bužančić, Jasna Damjanović, Vanja Kovačić, Aleksandar Kukec, Predrag Mandić, Franjo Mlinac, Mario Romulić, Giuseppe Sava, Damir Šojat.

Izložene su i božićne jasllice, triptih izrezbaren u drvodjeljskoj radionici Pustinja Blaca, sa živopisnim scenama i protagonistima uprizorenja Isusova rođenja te s autohtonim životinjama koje su uveseljavale dječicu okolnih zaselaka. Usto je kao podsjetnik na znanstvenu kapsulu Pustinja Blaca, u kojoj su proučavani planeti i kometi, te na veliku strast prema astronomiji izložen i jedan od teleskopa don Nike Miličevića. Misnica s kraja 16. i iz sredine 17. st. svjedok je molitve i kontemplacije svećenika na toj osami podno hridina stijene Grad. Najdominantniji eksponat izložbe svakako je pramčana drvena figura djevojke koja priča priču o blatačkom jedrenjaku oštećenom u bitci s engleskom korvetom u splitskoj luci 1809., a po toj se figuri djevojke brod zvao *Lijepa putnica*.⁹

Revitalizacija i planovi za budućnost

Treći dio izložbe govori putem slika, dokumentarnih fotografija i dokumenata, zajedno s tekstom o vrijednosti identiteta Pustinja Blaca koji se nastojao sačuvati i nakon 1963., kada zamiru redovničke zajednice odlaskom don Nike Miličevića mlađega. Brigu o Blacima 1980-ih vode Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu¹⁰ i Uprava za zaštitu kulturne baštine Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture RH u Splitu¹¹. Tada je predložen projekt revitalizacije i namjene spomenika kulture Pustinja Blaca te inicijativa za osnivanje ekomuzeja Blaca, koji se nastavlja i danas.¹²

Na izložbi su prikazani zaštitni radovi provedeni od 2007. do 2015. s fotografijama konzervatora i sudionika obnove, stručnjaka s područja zaštite kulturne i prirodne baštine. S obzirom na zahtjevnost rada na tako teško pristupačnom mjestu za obnovu i konzervatorsko-restauratorske radove, jasno je koliki je trud i entuzijazam uloženi u obnovu lokaliteta. Posebice se izdvajaju sanacijski radovi na stijeni iznad muzejskih zgrada, zahtjevni zbog tehničkoga, ali i sigurnosnog stajališta, pri čemu je sva suvremena mehanizacija prenošena ručno ili na konjima. Obnovljeni su objekti Limunare, Velike konobe i njezina inventara, drvodjeljske radionice, muzeja tzv. Nove i Težačke kuće, muzejskog fundusa, crkve, interijera i mobilijara, a radovi se i nastavljaju.

Zaključno je prezentiran plan za budućnost i ostvarenje projekta ekomuzeja koji bi trebao postati potencijal za novi život te bračke "pustinje" 21. st. integralnim očuvanjem svih njezinih vrijednosti, ali i za njihovo novo vrednovanje u suživotu sa zajednicom. Stimuliranjem lokalnih otočkih zajednica za identificiranje vlastitih vrijednosti te za aktivno uključivanje u život zajednice preduvjeti su da ovaj ekomuzej bude realiziran. Planirana je kompletna revitalizacija tog područja u razdoblju 2015. – 2020., što bi pridonijelo kulturnoj i turističkoj ponudi cijelog područja tog zaštićenog krajolika, ali i njegova značenja kao znanstvenoga i edukativnog centra u kojemu će se proučavati održivi razvoj sredozemnog podneblja.

Primljeno: 10. listopada 2017.

THE EXHIBITION "BLACA HERMITAGE – A CULTURAL LANDSCAPE"

The central exhibition in the context of the European Heritage Days in Croatia in 2017 was *Blaca Hermitage – A Cultural Landscape*, held in the Croatian Academy of Sciences and Arts Glyptothèque in October 2017.

The exhibition was created by Dr Radoslav Bužančić, Dr Vanja Kovačić and Jasna Damjanović, presenting in a systematic chronological and problem-related approach this exceptionally valuable cultural property that is an absolute point in the space, once the centre of a complete and self-sufficient ecosystem. Blaca Hermitage is an outstanding example that because of the care of its guardians in the 19th century has remained in existence to this day, helped by extensive conservation-restoration works and activities that covered the integral protection that is carried on as part of the broadly defined programme of the Blaca Hermitage Eco-Museum.

9 Kako je figura u posljednjoj bitci izgubila desnu ruku, skinuta je s pramca i sačuvana u konobi u Milni, a 2016. restaurirana je te izložena u Muzeju otoka Brača u Škripu.

10 Ravnatelj Zavoda je prof. Davor Domančić.

11 Pročelnik je bio dr. sc. Joško Belamarić, a danas je pročelnik Odjela dr. sc. Radoslav Bužančić. Voditeljica zaštitnih radova u Pustinja Blaca je dr. sc. Vanja Kovačić.

12 O Pustinji se od 1994. brine Centar za kulturu Brač, javna ustanova u kulturi, čiji je osnivač Splitsko-dalmatinska županija, a u čijem su sastavu i Muzej otoka Brača u Škripu te Galerija umjetnina *Branišlav Dešković* u Bolu čija je današnja ravnateljica Jasna Damjanović.